
بررسی نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور (نمونه موردی: دانشگاه علوم پزشکی پته، شهر پیچ کشور مجارستان)

مریم راهشخو*، دکتر مجتبی رفیعیان**، دکتر الهام امینی***

چکیده: مهاجرت به عنوان یکی از موضوعات محوری علوم انسانی و اجتماعی، پدیده‌ای است که هم در کشورهای توسعه یافته و هم کشورهای در حال توسعه صورت می‌گیرد با این تفاوت که زمینه‌های ایجاد این پدیده متفاوت است. در میان افرادی که در گروه‌های سنی مختلف اقدام به مهاجرت می‌کنند، نقش جوانان به عنوان، سرمایه انسانی و اعضای فعال جامعه که بخش مهمی از نیروی کارآمد جامعه را تشکیل می‌دهند، همواره بسیار پر رنگ جلوه نمایی کرده است. اگرچه مهاجرت همواره در طول تاریخ و در جوامع گوناگون پدیده‌ای مرسوم بوده اما امروزه روند تصاعدی مهاجران به ویژه دانشجویان زنگ خطری برای پیشرفت کشورهای در حال توسعه مانند ایران تلقی می‌گردد. این پژوهش به منظور شناخت عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به کشور مجارستان، با هدف مشخص نمودن نقش عوامل فوق بر مهاجرت و بر مبنای دو فرضیه اصلی انجام شده است: الف) به نظر می‌رسد میان عوامل فرهنگی (دافعه و جاذبه) تمایل به مهاجرت دانشجویان رابطه وجود دارد. ب) به نظر می‌رسد میان عوامل اجتماعی (دافعه و جاذبه) تمایل به مهاجرت دانشجویان رابطه وجود دارد. روش تحقیق در این پژوهش پیمایشی، مبتنی بر تکنیک پرسشنامه و مصاحبه حضوری است. ضریب پایایی ابزار با استفاده از آلفا کرونباخ تأیید گردیده و تحلیل داده‌ها به کمک نرم‌افزار SPSS و با استفاده از آمار توصیفی و آمار استنباطی (آزمون پیرسون) انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که عوامل جاذبه اجتماعی خارج از کشور و دافعه فرهنگی داخل کشور مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی بوده و در مقابل تأثیر عوامل دافعه اجتماعی داخل کشور و جاذبه فرهنگی خارج از کشور بر پدیده مذکور تأیید نمی‌شود.

کلید واژه‌ها: مهاجرت، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، مجارستان.

* دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، تهران، ایران.

** عضو هیئت علمی گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

*** عضو هیئت علمی گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس، تهران، ایران.

مقدمه

انجام تحقیقات در زمینه مهاجرت جوانان به خارج از کشور علاوه بر این که عوامل مؤثر بر این پدیده را شناسایی می‌کند، به بررسی دیدگاه‌های عمده در جامعه شناسی پرداخته و راه را برای گسترش دیدگاه‌های جدید هموار می‌سازد. از جهاتی این نوع تحقیقات می‌تواند کمک مؤثری به دولت برای بهبود وضع مهاجرت داشته باشد تا از یک طرف بتوان عوامل مثبت را شناسایی کرد و آنها را در کشور ایران توسعه بخشید و تا حد امکان بتوان از میزان مهاجرت دانشجویان به کشورهای بیگانه جلوگیری کرد. همچنین شناسایی عوامل منفی می‌تواند کمک مؤثری به دولت در جهت رفع بحران تنش‌های ناشی از مهاجرت این دسته از مهاجرین باشد. در مقاله حاضر ابتدا مساله پژوهش، سؤالات و اهداف ارائه شده و سپس مروری بر تحقیقات انجام شده در رابطه با موضوع انجام شده است. در گام بعد مبانی نظری و روش شناسی پژوهش و در ادامه نتایج به دست آمده آورده شده تا بر مبنای آن به سؤالات پژوهش پاسخ گفته و راهکارهای پیشنهادی تدوین گردند.

بیان مسأله

مهاجرت به مثابه ادامه منطقی توزیع و ترکیب نهایی و جابجایی جمعیت در مکان جغرافیایی، مهم‌ترین شکل تحرک مکانی جمعیت است که در تمام ادوار تحولات جامعه وجود داشته است و در برخی از مراحل تکامل اجتماعی آن، اهمیت به سزایی پیدا می‌کند. واژه مهاجرت در مفهوم جابجایی و انتقال جمعیت در مکان با تحرک جغرافیایی جمعیت به کار برده می‌شود. مهاجرت به معنای عام عبارت است از ترک سرزمین اصلی و سکونت در سرزمین دیگر به طور دائم یا موقت، و در معنای خاص آن عبارت است از نقل مکان انفرادی یا جمعی انسان‌ها یا تغییر محل اقامت به طور دائم یا برای مدتی طولانی (بیش از یک سال) (تقوی، 1387: 148). مهاجرت به عنوان یک جریان مستمر و حتی در مواردی اجتناب ناپذیر، امروزه در بسیاری از جوامع و معمولاً بر اساس خواست افراد صورت می‌گیرد. مسئله انگیزترین جنبه این الگوی مهاجرت، محروم شدن مناطق فرستنده، از نیروی انسانی ماهر با تحصیلات عالی است. نیروی انسانی متخصص و ماهر در توسعه اقتصادی و اجتماعی هر جامعه‌ای نقش اساسی دارند. سرمایه مادی در هر جامعه به کمک نیروی انسانی متخصص و کارآمد به جریان افتاده و به توسعه اجتماعی و اقتصادی جامعه می‌انجامد. همچنین مهاجرت جوانان موجب کاهش رشد

جمعیت و کاهش نیروی جوان، افزایش نسبت سالخوردگان و در نتیجه افزایش نسبت وابستگی در مبدأ می‌شود.

در کشور ما پدیده مهاجرت خصوصاً به کلان شهرها و خارج از ایران به یک مسأله تبدیل شده و مورد توجه محققین و مسئولین قرار دارد. با توجه به بررسی‌های انجام شده ما همواره شاهد مهاجرت جوانان به کشورهای آسیایی و اروپایی هستیم که به دلایل مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی اعم از عدم شرایط تحصیلی مساعد و درآمد، وجود تبلیغات گسترده و رسانه‌ها، مذهب، مد، باورها و غیره می‌تواند صورت گیرد. در این مقاله کوشیده شده است تا با بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مشخص گردد که تا چه حد مهاجرت این دسته از جوانان به مسائل مذکور بستگی دارد. در این پژوهش منظور از مهاجرت، مهاجرت خارجی یا برون مرزی است و در واقع هدف نهایی از مطالعات انجام شده در این زمینه، دست یافتن به چگونگی روند مهاجرت و بررسی ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر این جریان، می‌باشد که در نتیجه بتوان به راه‌حلهایی جهت کم‌رنگ و یا حتی خنثی نمودن عوامل اثرگذار این پیامد دست یافت.

با توجه به موارد مذکور پرسش‌های اصلی این پژوهش عبارتند از:

- 1 آیا عوامل فرهنگی بر مهاجرت جوانان ایرانی به کشور مجارستان تأثیر دارد؟
- 2 آیا عوامل اجتماعی بر مهاجرت جوانان ایرانی به کشور مجارستان تأثیر دارد؟

اهداف پژوهش

هدف از این تحقیق بررسی و یافتن عوامل متعدد و گوناگونی است که به روش‌های مختلف میزان سازگاری دانشجویان ایرانی را در خارج از کشور به صورت موردی مجارستان، شهر پیچ تحت تأثیر قرار داده و می‌دهد. این تحقیق به بیانی دیگر در صدد مشخص ساختن شاخص‌ها و عوامل گوناگون اجتماعی و فرهنگی است که این سازگاری در جامعه میزبان را ایجاد می‌کند. با وجود آنکه عوامل متعددی می‌تواند در مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور مؤثر باشد اما در این میان شرایط خاص اجتماعی- فرهنگی ایران نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند. هرچند این دسته از دانشجویان در جامعه میزبان دستخوش حوادث و عواقب متعددی گردیده و گاهی با شرایط بهتر روبرو نشده و مجدداً مجبور به مهاجرت می‌شوند. با این تفاسیر باز هم این کوچ موقت و یا دائم صورت می‌پذیرد.

بر این اساس اهداف اصلی و فرعی پژوهش به این ترتیب مطرح می‌شوند:

هدف اصلی

شناخت نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور

اهداف فرعی

- شناخت نقش عوامل دافعه اجتماعی و تمایل به مهاجرت
- شناخت نقش عوامل دافعه فرهنگی و تمایل به مهاجرت
- شناخت نقش عوامل جاذبه اجتماعی و تمایل به مهاجرت
- شناخت نقش عوامل جاذبه فرهنگی و تمایل به مهاجرت

ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

تحقیقات انجام شده در خارج از کشور

دی هان¹ محقق هندی در سال 2002 در تحقیق خود به عنوان مهاجرت و معیشت در دیدگاه تاریخی (مطالعه موردی بیهار هند) به این نتیجه رسید که مهاجرت نتیجه حرکت مردم برای جستجوی معاش به سمت مراکز صنعتی و شهری است که خود باعث تشدید توسعه نابرابر و اثرگذاری بر مبدأ می‌گردد (علایی نسب، 1385 به نقل از دی هان).

آزبورن² در مطالعه‌ای در سال 2003 به دنبال برقراری ارتباط بین جریان مهاجرت با شادی در ایالات متحده آمریکا بوده است. او در مطالعه خود با توجه به ادبیات متغیرهای نشان دهنده سطح شادی از متغیرهایی چون نرخ مرگ و میر کودکان، نرخ بزهکاری و سطح آزادی سیاسی استفاده نموده است. وی به این نتیجه رسیده است که انگیزه ثابت تصمیم به مهاجرت به دلایل اقتصادی بوده و مدارک کمی دال بر اهمیت شرایط محیطی یافت (آزبورن، 2003).

لور³ و همکاران در سال 2008 در مطالعات خود به بررسی نحوه اثرگذاری عوامل غیر اقتصادی و به عبارتی دیگر دو گروه متغیر جغرافیایی و جمعیت شناسی، کیفیت زندگی بر الگوهای مهاجرت در دوره اخیر کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی پرداخته‌اند. مطالعه آنها برای 16 کشور عضو سازمان همکاری اقتصادی بین سال‌های 2000-1991 انجام شده است. نتایج الگوی آنها نشان دهنده تأثیر معنادار متغیرهایی از جمله درآمد، جمعیت و

1. A. Dehaan

2. Osborne

3. Loure

عوامل جغرافیایی بر مهاجرت بوده است (شفیعی کاخکی، 1388).

تحقیقات انجام شده در داخل کشور

از جمله تحقیقات انجام شده در زمینه مهاجرت در داخل کشور می‌توان به پژوهش منصور شریفیکه به بررسی علل گرایش اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تهران به مهاجرت خارج از کشور پرداخته است، اشاره کرد. یافته‌های حاصل از این کار تحقیقی به این شرح می‌باشد: شدت و تعداد عوامل دافعه در مبدأ، افراد را به آستانه‌های مهاجرتی سوق داده و آنان صرفاً برای رهایی و خلاص شدن از مسائل و مشکلات مبدأ مانند فشار جمعیت، بیکاری، عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، با محاسبه‌ای منطقی به مهاجرت اقدام می‌نمایند. این مهاجرت‌ها به هر دو صورت فردی و خانوادگی صورت می‌گیرد (شریفی، 1376).

رسول عباسی هم در پژوهش خود با تکیه بر اطلاعات 42 کشور جهان (27 کشور فرستنده و 15 کشور دریافت کننده مهاجر) به پدیده مورد نظر پرداخته است. یافته‌های او نشان می‌دهد چهار متغیر سطح کیفی زندگی، دموکراسی، توسعه فرهنگی و درآمد، قدرت پیشگویی عضویت افراد در دو گروه مهاجر و غیر مهاجر را دارد. در سطح کلان نیز تعیین کننده‌های اقتصادی، سطح توسعه فرهنگی و میزان جذب و دفع نیروی کار ماهر تأثیر می‌گذارد (عباسی، 1382).

محمدرضا طوسی با محاسبه تعدادی از فارغ التحصیلان ایرانی شاغل در خارج از کشور و استنباط های آماری انجام شده، نقش برخی از پارامترهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را بر روند مهاجرت مغزها بررسی نموده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد مجموعه‌ای از عوامل مانند کم بودن ظرفیت جذب اقتصادی کشور مبدأ، خریدار داشتن مهارت‌های نخبگان در بازار کشورهای توسعه یافته و عدم سلامت فضای سیاسی و اقتصادی کشور مبدأ در تعیین الگوی مهاجرت دخیل هستند (طوسی، 1380).

فاطمه جوهری و حسین سراج‌زاده، استادیاران جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم، در تحقیق خود به بررسی عوامل موثر بر گرایش دانشجویان برای مهاجرت به خارج از کشور پرداخته‌اند. این تحقیق که در سال 1380 با تعداد 1522 نفر نمونه از دانشگاه‌های ایران و با استفاده از روش تحلیل ثانویه انجام گرفته است، نشان‌دهنده آن است که 59 درصد از دانشجویان در حد متوسط و 17 درصد از دانشجویان در حد زیاد گرایش به مهاجرت به خارج

از کشور را دارند و 23 درصد از آنها در اندیشه مهاجرت نیستند. نقش دو متغیر پابندی به جامعه ملی و دینداری به عنوان عوامل باز دارنده و نگرش انتقادی نسبت به شرایط کنونی و آتی جامعه به عنوان عوامل ترغیب کننده گرایش به مهاجرت از نظر آماری مورد تأیید قرار گرفت. همچنین مشخص گردید گرایش به مهاجرت در مردان بیش از زنان و در پایگاه اقتصادی بالا بیش از پایگاه پایین است (سراجزاده و جواهری، 1382).

چارچوب نظری پژوهش

نظریه های اجتماعی

- دیدگاه امیل دورکیم

دورکیم از اولین جامعه شناسانی است که مسأله افزایش جمعیت و تنظیم کار را مورد مباحث جدی قرار داده است. وی در خلال تحلیل تقسیم کار اشاره به جابجایی انسان ها و مهاجرت دارد. از نظر او مهاجرت ها پس از رنسانس آغاز می شوند. انسان ها میل به جابجایی پیدا می کنند چرا که در این میان انگیزه های در کار است که اینان را وادار به تحرک می سازد. به عقیده دورکیم، تقسیم کار از دو عامل ریشه می گیرد: یکی حجم و دیگر تراکم مادی و اخلاقی جامعه. حجم تعداد افرادی است که به اجتماع معینی تعلق دارند. اما تنها حجم زیاد قادر به ایجاد تمایز پذیری اجتماعی نیست و تراکم مادی و اخلاقی را نیز باید به آن افزود. تراکم مادی عبارت است از تعداد افراد در رابطه با سطح معین خاک. تراکم اخلاقی عبارت است از شدت ارتباط و مبادلات بین افراد. تقسیم کار نتیجه ای است از ترکیب دو نمونه حجم و تراکم مادی و اخلاقی جامعه. حجم جامعه می تواند از طریق افزایش در زاد و ولد و یا مهاجرت افراد از جامعه ای به جامعه تازه حاصل شود از نظر دورکیم افراد نیاز به ایجاد ارتباط دارند. بنابراین قانون، بحث و اندیشه دورکیم در تبیین مهاجرت ها، نیازهای ارتباطی انسانی است. دورکیم به تأثیر متقابل تراکم فیزیکی و تقسیم کار معتقد است (آرون، 1381: 355).

- نظریات کارکرد گرایانه

از نظر دیدگاه کارکردگرایی مهاجرت عامل مطمئنی برای جلوگیری از آسیب های اجتماعی است، زیرا نیازهای برآورده نشده مهاجران را ارضا کرده و باعث تخفیف نارضایتی و بی عدالتی اجتماعی می شود. مهاجرت به عنوان یک روند مثبت در جهت حل مشکلات جامعه عمل کرده،

بیکاری را کاهش داده، درآمد را افزون نموده و برخورداری مهاجران را ارضا می‌نماید. از نظر کارکرد گرایان مهاجرت عملی است داوطلبانه و پدیده‌ای است طبیعی و به هنجار. آنها معتقدند که تحرکات جغرافیایی جمعیت در قالب مهاجرت دارای کارکرد مثبت در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی کشورهای توسعه نیافته است و اصولاً صنعتی شدن و نوسازی بدون مهاجرت امری غیر ممکن است (علایی نسب، 1385: 27). نظریات کارکردگرایانه در خصوص مهاجرت بر تبیین دلایل و پیامدهای مهاجرت استوار است. در رابطه با دلایل مهاجرت، کارکرد گرایان فرضشان بر این است که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوب نظام‌های اجتماعی آموخته می‌شوند. کنشگران در یک نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی‌توانند آنها را برآورده کنند. چون خصایص ساختی نظام‌های اجتماعی و کنشگران هرگز در طول زمان ایستا نیستند، بنابراین ممکن است تحولات لازم برای کاهش ناهماهنگی بین احساس نیاز و امکان تحصیل آن در کنشگر یا در نظام و یا در هر دو اتفاق بیفتد (جعفری معطر، 1387: 74). آنان معتقدند در طی جریان فرهنگ پذیری، فرد عمیقاً و از جهات مختلف با فرهنگ جدید همانند شده و مهاجری که نتواند با محیط جدید انطباق یابد، بدون شک به اتحاد و یگانگی با محیط دست نمی‌یابد. کارکردگرایان مهاجرت را برای کودکان و نوجوانان بسیار سهل و برای میانسالان و سالمندان تا اندازه‌ای مشکل می‌دانند و می‌گویند در شرایط مهاجرت، فرزندان مهاجر به سادگی خود را با فرهنگ و شرایط جدید تطبیق می‌دهند، در صورتی که هم‌نوا شدن بزرگ‌ترها و بالغین به سختی انجام گرفته و نیاز به مدت زمان بیشتری دارد (شیخی، 1369: 139). در این نظریه، مهاجرت نوعی امر طبیعی و الزامی تلقی می‌شود که در پی به هم خوردن تعادل در جامعه به وجود می‌آید. به عبارت بهتر در مسیر حیات جوامع به دلیل پیشی گرفتن برخی مناطق از مناطق دیگر، تعادل‌های موجود بر هم خورده و در نتیجه نیروی اضافی انباشته شده در مناطق عقب مانده به سمت مناطق توسعه یافته جذب می‌شوند. این فرایند از سویی باعث برقراری مجدد تعادل در جامعه و از سوی دیگر منجر به تطابق شخص با تغییرات ایجاد شده می‌گردد (جعفری معطر، 1387: 81).

- نظریه قشربندی کارکردی

نظریه قشربندی کارکردی مطرح شده به وسیله کینگزلی دیویس و ویلبرت مور (1945)، شاید شناخته‌ترین کار در نظریه ساختاری کارکردی باشد. دیویس و مور آشکارا گفته‌اند که

قشربندی اجتماعی را به گونه‌ای جهانی و ضروری در نظر می‌گیرند. آنها استدلال می‌کنند که هیچ جامعه‌ای در جهان نبوده است که قشربندی نشده یا کاملاً بدون طبقه باشد. از دیدگاه آنها قشربندی ضرورت کارکردی دارد. هر جامعه‌ای به چنین نظامی نیاز دارد و همین نیاز یک نوع نظام قشربندی را به بار می‌آورد. آنها نظام قشربندی را به عنوان یک ساختار در نظر گرفته و یادآور می‌شوند که قشربندی نه به افراد درون نظام قشربندی، بلکه به نظامی از سمت‌ها اطلاق می‌شود. آنها تأکید می‌کنند که چگونه سمت‌های مشخص درجات متفاوتی از حیثیت را با خود یدک می‌کشند، ولی با چگونگی دستیابی افراد به سمت‌های مشخص کاری ندارند. بنابراین قضیه کارکردی عمده این است که یک جامعه چگونه انسان‌ها را در چارچوب یک نظام قشربندی به سمت‌های درخور شان سوق داده و آنها را بر این سمت‌ها می‌نشانند. این قضیه دو پرسش اصلی را مطرح می‌سازد. نخست آنکه جامعه چگونه در افراد شایسته میل بر عهده گرفتن سمت‌های درخورشان را القاء می‌کند؟ دوم اینکه پس از آن که در سمت‌های درخورشان قرار می‌گیرند، جامعه چگونه میل به برآورده ساختن مقتضیات این سمت‌ها را به آنها القاء می‌کند؟ (ریترز، 1384: 123). از آنجا که در جوامع جهان سومی امکانات و شرایط متناسب با استعدادها و توانایی‌های افراد وجود ندارد و موقعیت‌ها بر اساس شایسته سالاری به افراد داده نمی‌شود، مساله عدم پاسخ‌گویی شایسته به افراد لایق، امروزه می‌تواند به عنوان یکی از عوامل بسیار مؤثر در مهاجرت افراد تحصیل کرده مدنظر قرار گیرد.

- نظریه‌های سیستمی

این نظریه‌ها نظام اجتماعی را نوعی سیستم متشکل از اجزا در حال کنش متقابل می‌داند. بر این اساس ماهیت توسعه در نظام جهانی ایجاب می‌کند که مهاجرت از کشورهای پیرامون به سمت کشورها و مناطق توسعه یافته صورت گیرد. بر طبق این نظریات نوعی سیستم بر جهان حاکم است که توسعه ناموزون بین کشورهای مرکز و پیرامون را تنظیم می‌کند. در این مدل فرض اصلی آن است که اتصال فیزیکی شرط کافی جهت ایجاد یک سیستم اجتماعی نبوده و پدیده مهاجرت تنها براساس یک متغیر مورد بررسی و تحقیق قرار نمی‌گیرد. بلکه متغیرهای متعددی در ارتباط با یکدیگر و به طور متعادل در نظر گرفته می‌شوند (لهسایی زاده، 1368: 204).

- نظریه شبکه مهاجرت

مسی¹ شبکه‌های مهاجر را مجموعه‌ای از روابط بین اشخاص تعریف کرده که از طریق نسبت‌های

خویشاوندی، دوستی و اشتراک در جامعه مبدا مهاجران را به مهاجران قبلی در مقصد و به غیر مهاجران در نواحی مبدا پیوند می‌دهند (مسی، 1990: 7). شبکه‌های مهاجر مهاجرت را به چند روش آسان‌تر می‌کنند: 1. افراد در تماس با مهاجران در می‌یابند در جایی به جز محل اقامت فعلی‌شان ممکن است از رفاه بیشتری برخوردار شوند. 2. شبکه‌های مهاجر با کسب اطلاعات درباره راههای ایمن و ارزان یا راههای قاچاق هزینه‌های مسافرتی را کاهش می‌دهند. همچنین این شبکه‌ها موجب کاهش هزینه‌های عاطفی نیز می‌شوند. زیرا اگر مهاجران به محیطی وارد شوند که مردم به زبان خود آنها صحبت کنند، از شوک همانندی‌شان کاسته و از طرد شدگی جلوگیری می‌شود. شبکه‌های مهاجر با کمک به افراد در پیدا کردن شغل، منافع مورد انتظار از مهاجرت را افزایش داده و به کاهش هزینه‌های زندگی مهاجر جدید کمک می‌کنند (کاظمی‌پور، 1386 به نقل از کوران و ریوروفونتز: 2003: 290).

- نظریه کشش و رانش

این نظریه در سال 1941 توسط دروتی توماس عنوان گردیده است. وی معتقد به تبیین مهاجرت با توجه به عدم تعادل اجتماعی-اقتصادی میان مبدأ و مقصد بوده و به دفع افراد به وسیله عواملی در مبدأ و جذب آنان با عوامل دیگری در مقصد تأکید دارد. توماس به سن مهاجران نیز اشاره دارد. به نظر او افراد در آخرین سال‌های نوجوانی- 20 تا 30 سالگی نسبت به سایر گروه‌های سنی به مهاجرت راغب‌تر هستند. آنچه که برای توماس مطرح می‌باشد، این است که چگونه شرایطی ایجاد می‌شود که افراد را به ترک وطن سوق می‌دهد. به بیان دیگر، گرچه عوامل جاذب به قدر کفایت نیستند، اما عوامل دافع تا اندازه‌ای هستند که فرد را به آستانه مهاجرتی لازم ارتقاء دهند (جعفری معطر، 1387: 39).

- دیدگاه فمینیستی

در رویکرد فمینیستی مهاجرت زنان که زمینه فرصت‌هایی جدید برای بهبود زندگی آنان و تغییر روابط جنسیتی را فراهم می‌کند، مورد تأکید است. مهاجرت می‌تواند منبع استقلال، اعتماد به نفس بیشتر و پایگاه اجتماعی بالاتر برای زنان باشد. مهاجرت بر روابط جنسیتی مخصوصاً نقش زنان در خانواده و اجتماع تأثیر می‌گذارد. طرفداران این دیدگاه از محدودیت تحرک زنان انتقاد می‌کنند و بر فراهم آوردن زمینه تحرک داوطلبانه و تصمیم داوطلبانه خود زنان برای رفتن یا ماندن تأکید دارند. یکی از مسایل مرتبط با زنان مهاجر در دیدگاه فمینیستی، نابرابری و تبعیض علیه زنان در بازار کار است. در بحث نابرابری در بازار کار به نابرابری در دسترسی به فرصت‌های شغلی، نابرابری دستمزد، محدودیت شغلی، بهره‌کشی از زنان و ناامنی در محیط کار اشاره می‌شود (سنگرا¹، 2004: 8).

- نظریه راونشتاین²

نخستین تبیین نظری درباره قانونمندی‌های مهاجرت توسط ارنست جورج راونشتاین تحت عنوان قوانین مهاجرت مطرح شد که طی دو مقاله در سال‌های 1885 تا 1889 به چاپ رسید. او برای اولین بار استدلال کرد که مهاجرت اتفاقی نیست، بلکه قانونی خاص بر آن حاکم است (علایی نسب، 1385). راونشتاین از تجزیه و تحلیل حرکات درون ناحیه‌ای در بریتانیای قرن 19 با استفاده از داده‌های سرشماری محل تولد اصلی این قوانین را استخراج کرد (یوسفی، 1386 به نقل از راونشتاین، 1885: 167). او با وضع قوانین جاذبه و دافعه در مهاجرت مدعی شد که عوامل جاذب اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی فرد را به سوی مهاجرت ترغیب و تحریک می‌کند. در مقابل شرایط نامطلوب اجتماعی و فیزیکی او را از سرزمین مألوف رانده دفع می‌کنند (ویکز، 1999: 238).

برخی از قوانینی که راونشتاین از آنها بحث کرده است از قرار زیر است:

1- فاصله و مهاجرت: شدت مهاجرت بین دو نقطه با فاصله آن رابطه معکوس دارد و با طولانی‌تر شدن فاصله بین مبدأ و مقصد، دو گرایش ضمنی در مهاجران ایجاد می‌شود: نخست استقرار در نقاط شهری به ویژه در شهرهای بزرگ و دوم مهاجرت به سوی قطب‌های صنعتی و تجاری.

1. Sanghra

2. E. G. Ravenstein

3. Weeks

- 2 ارتباطات و مهاجرت: ارتباطات و توسعه آن، شناخت مهاجر را از محیط پیرامون خود را افزایش می‌دهد. بنابراین رابطه مستقیمی بین آن دو ایجاد می‌شود. به عبارت دیگر هر چه ارتباطات گسترش یابد، مهاجرت‌ها نیز رو به افزایش می‌گذارد.
- 3 برتری انگیزه اقتصادی در مهاجرت: راونشتاین بی آن که از سایر عوامل مؤثر بر مهاجرت غفلت کند، بر نقش عوامل اقتصادی در شکل‌گیری، رشد و استمرار مهاجرت‌ها تأکید داشته و آن را مهم‌ترین عامل برانگیزنده مهاجرت‌ها می‌داند (زنجانی، 1380: 1 و 130).
- 4 مهاجرت مرحله‌ای: مهاجرت از روستا به شهرهای نزدیک‌تر و کوچک‌تر و سپس به شهرهای بزرگ‌تر می‌باشد (علایی نسب، 1385).
- 5 در جایی که مسافت کوتاه باشد، مهاجرت زنان بیشتر است (گنجیان، 1371: 23).
- 6 اقدام و مبادرت به مهاجرت گام به گام است.
- 7 در مهاجرت با فواصل طولانی به طور کلی اولویت با مراکز بزرگ تجاری یا صنعتی است.
- 8 اهالی شهرها کمتر از اهالی روستاها مهاجر هستند.
- 9 بیشتر مهاجران، بزرگسالان هستند (بوسفی، 1386).
- 10 تکنولوژی و مهاجرت: به نظر راونشتاین مهاجرت و جایجایی افراد رابطه مستقیم با تکنولوژی دارد. او می‌گوید افزایش امکانات و گسترش تولیدات و تجارب منتهی به افزایش مهاجرت است (جهانی دولت آباد، 1387).

نظریه‌های فرهنگی

- نظریه امید

یکی از متغیرهای اساسی که سطح و کیفیت مهاجرت را تحت تأثیر قرار می‌دهد، امید است. امید محصول ارزیابی افراد است از اینکه تا چه حد می‌توانند بر عرصه تصمیمات و سیاست‌ها اثرگذار باشند. استوتلند تعریف نسبتاً دقیقی از واژه امید، ارائه داده است. وی امید را خلاصه و ترکیبی از انتظار رسیدن به هدف و میزان آن به عنوان احتمال دستیابی به هدف در نظر گرفته است. منظور از هدف آن چیزی است که فرد آن را به عنوان آرمان و یا امری مطلوب برای خویش تصور کرده است. به نظر می‌رسد هرچه احتمال دسترسی به هدف و اهمیت آن هدف بیشتر باشد، تأثیر مثبت آن بر فرد بیشتر خواهد بود (جعفری معطر، 1387: 3 و 42).

- نظریه سرمایه‌داری

این نظریه متأثر از دیدگاه‌های کلاسیک و جوامع سرمایه‌داری است. بر اساس این نظریه خروج نیروهای متخصص مربوط به مسائل داخلی کشورهای توسعه نیافته است. به طوری که این کشورها با سوء مدیریت خود و تحت تاثیر عوامل درونزای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش زمینه‌های بروز فرار مغزها را به وجود می‌آورند. بر این اساس وجود نظام‌های کهنه آموزش ملی، فقدان برنامه‌ریزی کافی جهت آموزش دانشجویان و عدم بهره‌برداری مناسب از مهارت و تخصص دانش‌آموختگان در کشورهای توسعه نیافته اولین زمینه‌های عینی و ذهنی خروج نیروهای متخصص را فراهم می‌سازد (جعفری معطر، 1387: 3 و 82).

جمع بندی نظریات ارائه شده در جدول 1 آورده شده است.

جدول شماره 1: جمع بندی نظریات اجتماعی و فرهنگی

جمع بندی رویکردها در تبیین مهاجرت		دسته بندی
مبانی نظری	نظریه پرداز مکتب	
افزایش جمعیت تقسیم کار کار به عنوان انگیزه مهاجرت نیاز به ایجاد روابط.	امیل دورکیم	تفکیک اجتماعی
فرهنگ پذیری مهاجر و تطابق شخص با تغییرات ایجاد شده مهاجرت سهل برای کودکان و مشکل برای سالمندان به هم خوردن تعادل جامعه و جذب مناطق توسعه یافته.	کارکردگرایانه	
سوق افراد به سمت‌های در خور عدم تقسیم بندی موقعیت‌ها بر اساس شایسته سالاری عدم توجه به حیثیت، حقوق بالا، فراغت کافی برای افراد لایق.	قشر بندی (کینگزلی، دیویس، ویلبرت مور)	
مهاجرت حاصل ماهیت توسعه در نظام جهانی تنظیم توسعه ناموزون بین کشورهای مرکز و پیرامون توسط کشورهای سرمایه‌داری معتقد به نقش عوامل متعدد در روند مهاجرت.	سیستمی	
آشنایی با مهاجرت از طریق مجموعه روابط بین اشخاص کمک به مهاجران در پیدا کردن شغل و کاهش هزینه‌ها.	شبکه مهاجرت	
تبیین مهاجرت با توجه به عدم تعادل اجتماعی و اقتصادی	کشش وراثش	

میان مبدأ و مقصد و سن.	(دروتی توماس)	
شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نابرابر ایجاد فرصت‌های جدید تغییر روابط جنسی اعتماد به نفس بیشتر پایگاه اجتماعی بالاتر قدرت تصمیم‌گیری بیشتر دسترسی به فرصت‌های شغلی دستمزد نابرابر محدودیت شغلی ناامنی محیط کار بهره‌کشی از زنان.	فمنیستی	
مهاجرت قانونمند عوامل جاذبه و دافعه (فاصله، ارتباطات، اقتصاد، سن، تکنولوژی)	راونشتاین	
احتمال دسترسی به هدف (امید به اثر بخشی، وسیله برای رسیدن به هدف) اهمیت هدف.	امید	تفکر نظری مهاجرت
مسائل داخلی (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) کشور توسعه نیافته سوء مدیریت نظام کهنه آموزشی فقدان برنامه‌ریزی کافی جهت آموزش دانشجویان عدم بهره‌برداری مناسب از مهارت و تخصص دانش‌آموختگان در کشورهای توسعه نیافته.	سرمایه‌داری	

به طور کلی در بحث مهاجرت ابتدا از دو منطقه مبدأ و مقصد (مهاجر فرست و مهاجرپذیر) صحبت می‌شود که ویژگی‌های هر یک باعث تحرک مهاجرین می‌شود. در این میان عوامل متعددی مانند عوامل شخصی، سن، قومیت، مذهب، فرهنگ و شرایط بین دو نقطه مهاجر فرست و مهاجرپذیر مانند تسهیلات ویژه، هزینه‌ها، نوع درآمد و شیوه تحصیل و گذران اوقات فراغت موجب می‌شود که فرد در نتیجه مقایسه به مهاجرت فکر کند. در صورتی که شرایط نامطلوب مبدأ بر شرایط مطلوب مقصد غلبه کرده و آینده روشن‌تری در پیش‌روی مهاجر متصور باشد، این عمل روی می‌دهد.

شاخص‌های پژوهش

بر اساس اهداف پژوهش و همچنین تلفیق نظریات اندیشمندان حوزه جامعه‌شناسی، شاخص‌های زیر برای ارزیابی نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی (متغیرهای وابسته) بر مهاجرت (متغیر مستقل) دانشجویان ایرانی به خارج از کشور انتخاب شده‌اند:

عوامل اجتماعی: پایگاه اجتماعی، قومیت، خانواده، روابط خانوادگی، مذهب و تحصیلات.

عوامل فرهنگی: انواع رسانه‌ها، تبلیغات، رسانه‌ها، امیدواری و مد.

روش شناسی پژوهش

این تحقیق از جمله پژوهش‌های اجتماعی است که در قالب یک مطالعه موردی و تبیینی، به لحاظ معیار از نوع پهنا نگر، با بررسی رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته و با استفاده از روش پیمایش انجام شده است.

جامعه آماری: جمعیت آماری این تحقیق دانشجویان مهاجری هستند که در کشور مجارستان، شهر پیچ، دانشگاه علوم پزشکی پته، مشغول به تحصیل هستند. تعداد این دانشجویان طبق آخرین آمار (دکتر همتی ریاست دانشگاه) 150 نفر است. واحد آماری تجزیه و تحلیل در این پژوهش، دانشجوی مهاجر ایرانی مقیم کشور مجارستان، شهر پیچ است که در دانشگاه علوم پزشکی پته مشغول به تحصیل می باشد.

حجم نمونه: با توجه به آنکه در علوم اجتماعی از ساخت و توزیع جامعه آماری و لذا انحراف معیار آن اطلاعی نداریم و در واقع به وسیله نمونه‌گیری می‌خواهیم اطلاعاتی از آن به دست آوریم (رفیع پور، 1377: 375)، و همچنین محدودیت‌ها و امکانات پژوهش، تعداد 55 نفر به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شد.

سایر اطلاعات روش شناسی پژوهش در جدول 2 آورده شده است.

جدول شماره 2: روش شناسی پژوهش

عنوان	توضیحات
روش پژوهش	پیمایشی قالب موردی از نوع تبیینی بررسی رابطه متغیر مستقل با متغیر وابسته پهنانگر جمع آوری اطلاعات تحلیل داده‌ها بررسی حجم نمونه واحد تحلیل فرد فیش برداری از اسناد جهت تدوین چارچوب نظری
روش جمع آوری اطلاعات	مشاهده مصاحبه پرسشنامه
روایی ابزار	مشورت با اساتید و صاحب نظران الهام از دیگر تحقیقات انجام شده
پایایی ابزار	استفاده از آزمون کرونباخ با ضریب پایایی 71

روش تجزیه و شاخص سازی متغیرها و تنظیم گویه‌ها (سوالات پرسشنامه) تجزیه و تحلیل با نرم تحلیل داده‌ها افزار SPSS آزمون فرضیه‌ها با ضریب همبستگی پیرسون

ماخذ: نگارندگان، 1390

یافته‌های پژوهش

الف) آمار توصیفی

نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها نشان از آن دارد که تمایل به مهاجرت در مردان 10 درصد بیشتر از زنان است. گروه سنی 21 تا 25 ساله 22 درصد از مهاجران را تشکیل داده و 31 درصد از پاسخگویان دارای مدرک پیش دانشگاهی بوده‌اند. 62 از گروه نمونه از استان تهران مهاجرت کرده و در کشور مقصد بیکار هستند. همچنین 96 از آنها مجرد بوده و 89 درصد آنها شیعه هستند. 38 درصد از مهاجرین نیز فارس بوده‌اند.

ب) آمار استنباطی

نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه‌ها به کمک نرم افزار SPSS در جدول 2 آورده شده است.

جدول شماره 3: نتایج حاصل از تحلیل استنباطی

Correlations

دافعه اجتماعی داخل کشور			
دافعه مهاجرت	تمایل به مهاجرت	شرح	
0/014	1	Pearson Correlation	تمایل به مهاجرت
0/925	0	Sig. (2-tailed)	
50	50	N	
1	0/014	Pearson Correlation	دافعه اجتماعی
0	925	Sig. (2-tailed)	
55	50	N	
جاذبه اجتماعی خارج از کشور			
جاذبه اجتماعی	تمایل به مهاجرت	شرح	
0/299 ^(*)	1	Pearson Correlation	تمایل به مهاجرت
0/035	0	Sig. (2-tailed)	
50	50	N	
1	0/299 ^(*)	Pearson Correlation	جاذبه اجتماعی

0	0/035	Sig. (2-tailed)	
55	50	N	
دافعه فرهنگی ایران			
دافعه فرهنگی	تمایل به مهاجرت	شرح	
0/333 ^(*)	1	Pearson Correlation	تمایل به مهاجرت
0/018	0	Sig. (2-tailed)	
50	50	N	
1	0/333 ^(*)	Pearson Correlation	دافعه فرهنگی
0	0/018	Sig. (2-tailed)	
55	50	N	
جاذبه فرهنگی خارج از کشور			
جاذبه فرهنگی	تمایل به مهاجرت	شرح	
0/221	1	Pearson Correlation	تمایل به مهاجرت
0/123	0	Sig. (2-tailed)	
50	50	N	
1	0/221	Pearson Correlation	جاذبه فرهنگی
0	0/123	Sig. (2-tailed)	
55	50	N	

مأخذ: نگارندگان، 1390

دافعه اجتماعی داخل کشور: همان گونه که از نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون برمی آید، در سطح 95 درصد یعنی پذیرش خطای 5٪، هیچ گونه رابطه معناداری میان عوامل دافعه اجتماعی و تمایل به مهاجرت در بین پاسخگویان وجود ندارد. در این فرض چون $\text{sig} < 0.05$ می باشد، فرض H_0 (عدم رابطه میان متغیرها) تأیید و فرض H_1 رد می شود.

بر این اساس می توان گفت میان عوامل دافعه اجتماعی و تمایل به مهاجرت دانشجویان رابطه وجود ندارد. با توجه به نظریه پردازانی چون راونشتاین که در این حوزه نظر داده و بر نقش عوامل دافعه تمرکز دارند، می توان به این امر اشاره نمود که پدیده مهاجرت نمی تواند صرفاً به علت دافعه های اجتماعی صورت پذیرد. به طوری که برخی نظریه پردازان معتقدند

عوامل متعددی می‌توانند جداگانه و یا با هم مؤثر واقع شود. بنابراین نمی‌توان تنها به یک عامل اکتفا نمود. بلکه همواره باید نگاهی سیستمی (نقش عوامل متعدد) به پدیده‌های اجتماعی داشت.

جاذبه اجتماعی خارج از کشور: همانگونه که نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد در سطح معناداری 95 درصد (پذیرش خطای 5 درصد) میان جاذبه‌های اجتماعی خارج از کشور و میزان تمایل پاسخگویان به مهاجرت رابطه معنادار مستقیم در حد ضعیف وجود دارد. بنابراین می‌توان عنوان نمود که جاذبه‌های اجتماعی سایر کشورها (به خصوص مجارستان در این پژوهش) می‌تواند به افزایش تمایل مهاجران برای مهاجرت به مجارستان منجر گردد. در این فرض H_1 (رابطه بین متغیرها) تأیید شده است.

با تکیه بر پشتوانه نظری که در راستای این فرض مطرح گردید که به نقش جاذبه (به خصوص جاذبه‌های اجتماعی) اشاره می‌نماید، می‌توان اظهار نمود که این عامل می‌تواند در موارد بسیاری صحت داشته باشد و صرفاً خاص یک کشور نباشد.

دافعه فرهنگی داخل کشور: از نتایج ضریب همبستگی پیرسون می‌توان چنین نتیجه گرفت که میان دافعه‌های فرهنگی در داخل ایران و افزایش تمایل به مهاجرت در میان پاسخگویان در سطح معناداری 95 درصد (پذیرش خطای 5 درصد) رابطه معنادار مستقیم، در سطح ضعیف وجود دارد. به عبارتی دافعه‌های فرهنگی موجود در ایران را می‌توان از جمله عوامل مؤثر برای مهاجرت جوانان عنوان نمود. بنابراین فرض H_1 (وجود رابطه بین متغیرها) تأیید می‌شود.

بنا بر رویکرد امید زمانی که رسیدن به اهداف میسر نباشد، امکان خروج برای افراد موجه‌تر خواهد بود. بنابراین مشاهده می‌شود که با توجه به رویکرد سرمایه داری که عواملی مانند سوء مدیریت، نظام کهنه آموزشی، برنامه‌ریزی ناکافی جهت آموزش دانشجویان، عدم بهره‌برداری از مهارت و تخصص را مطرح می‌نماید، این عوامل می‌تواند نقش به‌سزایی در مهاجرت دانشجویان به کشورهای دیگر جهت رسیدن به اهداف و آرمان‌ها داشته باشد.

جاذبه فرهنگی خارج از کشور: همانطور که نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد در سطح اطمینان 95 درصد (پذیرش خطای 5 درصد) هیچ‌گونه رابطه معناداری میان جاذبه‌های فرهنگی خارج از کشور و تمایل به مهاجرت در بین پاسخگویان وجود ندارد. بنابراین در این فرض H_0 (عدم رابطه بین متغیرها) تأیید شده است.

بر این اساس رویکرد فمینیستی و وابستگی که شرایط فرهنگی نابرابر و نقش عوامل خارجی را در پدیده مهاجرت مؤثر می‌دانند، در این پژوهش تأیید نشده و باید در بروز مهاجرت دانشجویان به خارج از کشور عوامل دیگری را مورد بررسی قرار داد.

بحث و نتیجه گیری

امروزه بر خلاف تاریخ باستان مهاجرت‌ها انگیزه زیستی (بیولوژیک و یافتن غذا یا سرپناه) ندارند. بلکه مهاجرت در جهان امروز پدیده‌ای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که تحت شرایط اجتماعی به معنای کلان آن رخ می‌دهد. مهاجرت بین یک مبدأ و یک مقصد انجام می‌شود. به طور کلی می‌توان گفت که علت اصلی همه مهاجرت‌ها شکست جوامع در برآوردن نیازها و آرزوهای شهروندانشان است. میل به پیشرفت و دستیابی به امور ارزشمند، انسان را به جستجوی فرصت‌هایی فراتر از امکانات موجود ترغیب می‌کند. این موضوع صرف نظر از نتایج سودمندی که ممکن است برای مهاجران و یا جامعه مقصد داشته باشد از نقطه نظر اثباتی که بر جامعه مبدأ می‌گذارد قابل توجه است. در این میان مهاجرت قشر دانشجو از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که این نیروها بسیار ارزشمند بوده و تاثیر زیادی در ترسیم آینده و رشد و پیشرفت جامعه دارند. بنابراین در صورتی که در یک جامعه مهاجرت روند صعودی داشته و مهاجران آن از به ویژه از نیروهای علمی و کاری محسوب گردند، در طولانی مدت توسعه و پیشرفت جامعه با تهدید جدی روبرو خواهد شد. پدیده مهاجرت، مساله‌ای جهانی و پیچیده است و ایران هم به عنوان یک کشور مهاجرفرست (خصوصاً قشر جوان)، از این قاعده مستثنی نیست. برای جلوگیری از چنین شرایطی بررسی عوامل مؤثر بر افزایش روند مهاجرت از کشور می‌باید به عنوان یک اولویت در دستور کار قرار گیرد. پژوهش حاضر با هدف قرار دادن عوامل فرهنگی (انواع رسانه‌ها، تبلیغات، رسانه‌ها، امیدواری و مد) و اجتماعی (پایگاه اجتماعی، قومیت، خانواده، روابط خانوادگی، مذهب و تحصیلات) و تفکیک آن به عوامل جاذب و دافع تلاشی در این راستا است.

این پژوهش که با تکیه بر نظریات جهانی در زمینه پدیده مهاجرت مطرح شده است، به صورت موردی به بررسی عوامل فوق در میان دانشجویان ایرانی دانشگاه علوم پزشکی پته در شهر پیچ کشور مجارستان پرداخته و نتایج گویای آن است که عوامل دافعه اجتماعی (داخل

ایران) و عوامل جاذبه فرهنگی (خارج از کشور) بر مهاجرت این گروه بی تاثیر بوده و در مقابل میان عوامل دافعه فرهنگی و جاذبه اجتماعی با مهاجرت رابطه مستقیم برقرار است. مقایسه نتایج حاصل با نظریه‌های جهانی بیانگر آن است که:

1. در حوزه نظریات دافعه اجتماعی نظریات سیستمی تأیید و نظریه راونشتاین رد شده است.
2. در حوزه نظریات دافعه فرهنگی نظریات امید و سرمایه‌داری تأیید گردیده است.
3. در حوزه نظریات دافعه اجتماعی فرهنگی نظریه سیستمی تأیید و نظریات کارکردگرایی، قشربندی، کشش و رانش و راونشتاین رد شده‌اند.
4. در حوزه نظریات جاذبه اجتماعی نظریه راونشتاین تأیید شده است.
5. در حوزه نظریات جاذبه فرهنگی نظریه سیستمی تأیید گردیده است.
6. در حوزه نظریات جاذبه اجتماعی فرهنگی نظریه امید تأیید شده است.

پیشنهادها

بر مبنای مطالعات صورت گرفته پیشنهادات پژوهش حاضر در قالب راهکارهای اجتماعی و فرهنگی به صورت زیر است:

الف) راهکارهای اجتماعی

- امنیت و آرامش دانشگاه‌ها و برقراری ارتباطات عاطفی با دانشجویان
- ایجاد انگیزه کارآفرینی، تشویق جوانان و حمایت مالی از طرح‌ها
- برقراری رابطه عاطفی با دانشجویان و ایجاد امنیت جسمی و روحی
- تحکیم رابطه خویشاوندی
- پذیرش عقاید جوانان بدون مداخله تعصبات مربوط به عقاید مذهبی و سیاسی
- جداسازی فضاهای سیاسی و مجادلات جناحی از فضای علمی کشور
- برپایی سمینارها، انجمن‌ها و گروه‌ها برای بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت
- آگاهی دادن به دانشجویان قبل از انتخاب رشته تحصیلی و ایجاد ارتباط منطقی بین نوع رشته و دانشجو

- رفع عوامل تنش‌زا در داخل کشور که موجب راندن دانشجویان به خارج از کشور می‌شود.

ب) راهکارهای فرهنگی

- توجه به ارزش‌ها و احترام به جوانان و دانشجویان
- به کار گماردن افراد کاردان و لایق و تخصصی کردن کادربهای اداری در مراکز علمی پژوهشی
- احترام و ارزش گذاری به شایسته سالاری در انتخاب مدیران و ترغیب افراد شایسته به پذیرش مسئولیت
- آزادی بیان جوانان
- ایجاد شرایط مناسب جهت پژوهش، تحقیق و دسترسی آسان به منابع مورد نیاز برای دانشجویان
- حمایت از دانشجویان مهاجر و تضمین امنیت تحصیلی
- بالا بردن سطح کیفیت آموزشی و تحصیلی
- متعادل سازی ظرفیت رشته‌ها با نیازهای جامعه و نیاز بازار کار
- ایجاد فضاهای علمی، آزاد، دوستانه و مناظره‌های آزاد
- برپایی رشته‌های مختلف در مقاطع متفاوت تحصیلی و تناسب عرضه رشته‌ها و تقاضای دانشجویان در همه دانشگاه‌ها
- جذب متخصصین و پژوهشگران کارآمد خارجی در عرصه‌های مختلف آموزشی
- افزایش ساعات کاری کتابخانه‌های مرجع و غنی از منابع (در صورت امکان برپایی حداقل یک کتابخانه مرکزی و شبانه‌روزی در شهرهای دارای تراکم دانشجویی بالا)
- تأسیس دانشگاه‌های مجازی و ایجاد فضاهای مورد نیاز دانشجویان
- اخذ نمایندگی از دانشگاه‌های معتبر جهان و استفاده از اساتید مجرب و کارآزموده خارجی

منابع

فارسی

- آرون، ر. (1381)، *مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر علمی فرهنگی.
- تقوی، ن. ال. (1387)، *مبانی جمعیت شناسی*، تهران: انتشارات آیدین.
- جعفری معطر، ف. (1387)، *مهاجرت نخبگان*، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- جهانی دولت‌آباد، ا. (1387)، *انسجام خویشاوندی و گرایش به مهاجرت از کشور در بین تحصیل‌کردگان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- رفیع پور، ف. (1377)، *کندو کاوها و پنداشت‌ها*، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ریتزر، ج. (1374)، *نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- زنجانی، ح. ال. (1380)، *مهاجرت*، تهران: انتشارات سمت.
- سراج زاده، س. ح. و جواهری، ف. (1382)، *نگرش‌ها، آگاهی‌ها و رفتار دانشجویان دانشگاه‌های دولتی*، تهران، مطالعات و برنامه ریزی فرهنگی و اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- شریفی، م. (1376)، *بررسی گرایش اعضای هیات علمی دانشگاه‌های تهران به مهاجرت از کشور*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- شفیعی کاخکی، م. (1388)، *مهاجرت، نابرابری درآمد یا ارتقاء کیفیت زندگی*، کنفرانس مهاجرت، تهران.
- شیخی، م. ت. (1369)، *جامعه شناسی جهان سوم*، تهران: انتشارات اشراقی.

- طوسی، م. ر. (1380)، بررسی نقش برخی از پارامترهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، سیاسی بر روند مهاجرت مغزها، پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه عالی پژوهش و برنامه ریزی و توسعه.
- عباسی، ر. (1382)، بررسی جامعه شناختی گردش نیروی کار ماهر در سطح بین المللی با تأکید بر پیمایش در زمینه فرار مغزها از ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
- علایی نسب، م. (1385)، مقایسه ویژگی های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی مهاجرین و افراد بومی (با استفاده از داده های طرح خصوصیات اقتصادی اجتماعی خانوار 1380 کل کشور)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- کاظمی پور، ش. و قاسمی اردهائی، ع. (1386)، تجزیه اقامت و تمایل به مهاجرت به شهر تهران، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، سال دوم، شماره 3.
- لهسایی زاده، ع. (1368)، نظریات مهاجرت چاپ اول، شیراز: انتشارات نوید.
- یوسفی، ا. (1386)، بررسی ابعاد اقتصادی اجتماعی مهاجرت های روستایی در شهرستان گچساران طی سال های 1385-1375 (مطالعه موردی دهستان بابویی)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

انگلیسی

- Massey, D. S. (1990), **Social structure: House held strategies & the cumulative causation of migration**, population Index, 56(1): 3-26.
- Osborne, E. (2003), **Determinants of Happiness: some Migration Evidence**. Retrieved August 12, 2009.
- Sanghra, J. (2004), **New bordelancers: ehabling mobali woman and girls for safe migration and citizen ship rijhts**, consultative meeting on migration and mobality and how this movement affects woman.
- Weeks, J. R. (1999). **population, An Introduction to concepts and Issues**, Santiago: wads wroth polishing company.